

РОЗДІЛ V. ПРОБЛЕМИ КОРЕКЦІЙНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

УДК 615.825-053.6-056.3:378.4

А. І. Кравченко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ДОПОМОГИ ПІДЛІТКАМ ІЗ СЕНСОРНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В ЦЕНТРИ «СКІФ» СУМДПУ ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА

У статті розглядаються особливості комплексної корекційно-реабілітаційної, фізкультурно-спортивної та психолого-педагогічної допомоги, що її надають підліткам із сенсорними порушеннями у центрі «СКІФ». Його програма, спрямована на відновлювальну роботу з урахуванням загальнопедагогічних завдань і застосуванням специфічних педагогічних методів і прийомів, має на меті корекційне лікування й комплексну реабілітацію на користь фізичного і розумового розвитку особи.

Ключові слова: корекційне лікування, фізична реабілітація, фізкультурно-спортивна робота, психолого-педагогічна допомога, центр «СКІФ», підлітки із сенсорними порушеннями.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть у світі відзначається тенденція до збільшення чисельності дітей із уродженими фізичними аномаліями, вадами інтелекту і хронічними інвалідизуючими захворюваннями, якою охоплено нині 6 – 8 % усіх новонароджених.

Глибокі обмеження можливостей, супроводжувані значним зниженням якості життя, визначають медико-соціальну значущість проблеми корекції та реабілітації відповідного контингенту дітей і ставлять перед науковими та практичними організаціями – лікарнями, інтернатними установами, органами охорони здоров'я, корекційно-реабілітаційними центрами – серйозні завдання щодо розробки форм і методів цієї роботи, оскільки народження дитини з вадами розвитку стає для сім'ї тяжкою психотравмою, що призводить до соціальної дезадаптації [1].

Водночас необхідно відзначити, що досі немає єдності в питанні щодо відмінностей між комплексною реабілітацією і корекційним лікуванням. Їх протиставлення неправомірне, адже реабілітація і лікування являють собою цілісний процес, який розділяється, головним чином, в аналітичному плані з огляду на те, що корекційне лікування спрямоване на відновлення втраченої або неіснуючої функції, а комплексна реабілітація – на відновлення особистості, забезпечення її повноцінного життя в умовах сучасного суспільства.

Зміцнення здоров'я населення завжди було й залишається справою непростого, поєднаною з розв'язанням численних різногалузевих проблем. Особливо важке становище склалось у системі реабілітації й освіти, і якщо сьогодні неможливо викоринити проблему в зародку, тобто неможливо

створити відповідні передумови для народження здорових поколінь, то дефектологам, реабілітологам та іншим працівникам галузі реабілітації і спеціальної освіти потрібно максимально використовувати всі можливості для надання допомоги, які потенційно існують у спеціальному дитячому садку, спеціальній школі, інтернаті, притулку, корекційно-реабілітаційному центрі.

Проте на сьогодні специфіку спортивно-реабілітаційних і корекційних заходів у таких закладах остаточно не з'ясовано, тому що фахова допомога дітям із різними порушеннями, у т. ч. сенсорними, передбачає як подолання наявних відхилень у розвитку, так і запобігання можливим розладам, пов'язаним із перенапруженням нервової системи, а також із різними психічними травмами, що призводять до виникнення особливо хворобливих станів нервової системи, які легко набувають у дітей шкільного віку вигляду неврозів.

Метою статті є узагальнення багаторічного досвіду в галузі корекційно-реабілітаційної роботи з особами, які страждають на сенсорні порушення.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом педагогічного впливу в спортивно-корекційно-реабілітаційному центрі здебільшого є школярі середнього і старшого шкільного віку з атиповим розвитком і відхиленнями у стані здоров'я, а саме з вадами слуху і зору. Ці діти різняться за віком, етіологією захворювання, його тяжкістю, умовами життя тощо. Усі вихованці до відвідування центру «СКІФ» зазнали негативного впливу, який спричинив вимушену малорухливість, ослаблення соматичного здоров'я, вторинні рухові розлади, зниження кондиційних координаційних здібностей. Різноманітні поєднання цих порушень визначили своєрідність розвитку підлітків різних нозологічних груп, а отже, й особливості приватних методик фізичної культури в усіх її різновидах.

Педагогічне кредо центру «СКІФ» – це фізкультурно-спортивне виховання і самовиховання особистості, зміцнення її тілесного, психічного і морального здоров'я, підвищення рухової активності та працездатності, розвиток загальнофізичних і координаційних, пізнавальних і творчих здібностей, реабілітація, відмова від шкідливих звичок, залучення до систематичних занять спортом, ігор, рухової рекреації. Також робота центру спрямована на подальшу підтримку фізичної працездатності, корекцію й компенсацію порушених функцій, запобігання вторинним розладам і супутнім захворюванням [3]. У цьому процесі бере участь не тільки сама дитина з обмеженими можливостями, хоча вона і є головною дійовою особою в перетворенні себе як особистості, але й держава, сім'я, освітній заклад і, у даному випадку, спортивно-корекційно-реабілітаційний центр.

У тій чи іншій формі фізична культура і спорт показані практично всім дітям із обмеженими можливостями. У центрі «СКІФ» фізкультурно-спортивна, фізреабілітаційна і психолого-педагогічна допомога таким

дітям починається після завершення медичної реабілітації в спеціалізованому стаціонарі. Вихідними умовами для занять у центрі є: наявність медичних показань і відсутність протипоказань; стабілізація стану, досягнута завдяки корекції та реабілітації; стійка мотивація, інтерес і функціональні передумови. Під час фізкультурно-фізреабілітаційних і психолого-педагогічних заходів фахівці «СКІФа» спираються на збережені функції та можливості дитини. Велике значення для шкільної та соціальної адаптації має не тільки характер самого захворювання або варіант аномального розвитку, але й, насамперед, час початку реабілітаційних і корекційно-розвивальних заходів. Починати їх необхідно відразу ж після перших відвідин центру, адже це значною мірою сприятиме більш успішному розвитку дітей та їх інтеграції в соціум.

Програмні реабілітаційні засоби, використовувані в центрі «СКІФ», є природними, а отже, не завдають шкоди здоров'ю дітей. Натомість завдяки їх застосуванню у вихованців формуються і розвиваються такі якості, як емоційна стійкість, витривалість, доброзичливість, відкритість [2].

Крім того, завдяки фізичній культурі та спорту в центрі «СКІФ» розкриваються творчі можливості дітей із особливими потребами, у них з'являється відчуття радості, повноти життя. Фізична культура і спорт допомагають налагоджувати контакти з іншими людьми, відкривають шляхи до самовдосконалення, самовизначення, самореалізації, самоствердження і подолання соціальної, перш за все, шкільної, дезадаптації.

Розвиток дитини з обмеженими можливостями, як правило, відбувається в обмеженому середовищі, без повноцінного спілкування з однолітками та дорослими, що призводить до аутизації особистості та формування її егоцентричних настанов. Діти з відхиленнями у розвитку часто виховуються в умовах надмірної опіки з боку батьків і найближчих родичів. Через те, що в дитини порушена певна життєва функція, її вважають слабкою, неповноцінною, поганою, не приділяють належної уваги її інтересам і прагненням, аж до повного їх ігнорування, що зрештою спричиняється до психологічної інвалідизації, яка своєю чергою обтяжує фізичні вади дитини.

Діти з обмеженими можливостями, стикаючись із неідеалізованою, а реальною дійсністю, у якій мають місце як закономірні, так і випадкові явища, як позитивні, так і негативні, як моральні, так і аморальні моменти, дуже часто не готові їх адекватно сприйняти. Отже, великого значення і специфічної спрямованості набувають формування й розвиток стійкості таких вихованців до психотравмуючих ситуацій, зміцнення їх психологічного імунітету, виховання несприйнятливості до негативних форм поведінки оточуючих. Тому педагоги-дефектологи та реабілітологи центру «СКІФ», дбаючи про максимально повну і ранню адаптацію дітей із обмеженими можливостями до соціуму, формування їх позитивного ставлення до життя і праці, спрямовують зусилля на згладжування всіх

негативних моментів, адаптацію даної категорії дітей до різних психотравмуючих ситуацій за допомогою фізичних вправ, а також реабілітаційних заходів за участю батьків.

Одним із головних принципів педагогічного і фізреабілітаційного впливу на організм дитини є дотримання індивідуального підходу до кожного вихованця з урахуванням найбільш збережених нервово-психічних функцій і позитивних якостей особистості. У процесі фізкультурно-спортивної та фізреабілітаційної роботи в центрі «СКІФ» основну увагу зосереджено на розкритті своєрідності кожної дитини та створенні для неї індивідуальної програми, що ґрунтується на всебічному вивченні особливостей її організму з обов'язковим залученням загальнотеоретичних знань про закономірності розвитку осіб з обмеженими можливостями. Йдеться про диференціацію педагогічних методів і прийомів залежно від вади дитини, специфіки порушеного розвитку, структури провідного розладу, вираженості вторинних відхилень, загального рівня фізичного й розумового розвитку, віку, ступеня соціальної та педагогічної занедбаності й дезадаптації.

Здоров'я дітей із сенсорними порушеннями ослаблене через сукупність фізичних, психічних і соматичних відхилень, які мають специфічний характер і значно вповільнюють розвиток таких вихованців. З огляду на їх підвищену нервову виснаженість і з метою уникнення нервових перевантажень фахівці «СКІФа» систематично здійснюють різні корекційно-реабілітаційні заходи з фізичного і психічного загартування дітей. Ще одним важливим завданням центру є розумове виховання дитини, причому принципово важливо саме розвивати розумові здібності, а не тільки розширювати обсяг знань і уявлень про довкілля.

Корекційно-розвивальна спрямованість, нерозривно пов'язана з навчанням руховим діям і розвитком рухових якостей, характерна для всієї навчально-виховної роботи центру, що нею охоплено різні категорії дітей із обмеженими можливостями, зокрема й вихованців із порушеннями сенсорних систем.

Освітні та корекційно-розвивальні завдання вирішуються на одному і тому самому навчальному матеріалі, але мають певні відмінності. Їм притаманна висока динамічність, оскільки вони повинні відповідати програмному змісту навчання. У процесі переходу до нового навчального матеріалу відбувається не повна зміна корекційних завдань, а зміна домінування якогось із них. Постійними завданнями на кожному занятті є корекція постави, основних локомоцій, ходьби, бігу й інших природних рухів, зміцнення м'язового «корсету», виправлення статури, корекція і профілактика плоскостопості, активізація вегетативних функцій.

Увесь персонал центру «СКІФ» зобов'язаний суворо дотримуватися таких вимог:

1) до всіх дітей, особливо фізично ослаблених, збудливих, неврівноважених, ставитися спокійно й доброзичливо;

2) залучати до участі в корекційно-розвивальному занятті всіх вихованців, у тому числі й важких, розробляючи для кожного з них індивідуальну корекційно-фізреабілітаційну розвивальну програму;

3) визначати педагогічний прогноз на підставі медичного діагнозу, але завжди з педагогічним оптимізмом, прагнучи в кожній дитині знайти збережені потенційні можливості, позитивні сторони її психічного й особистісного розвитку, на які можна спиратися в ході педагогічної роботи;

4) коректно й гуманно оцінювати динаміку просування підлітка, реально уявляти подальші можливості його розвитку й соціальної адаптації;

5) створити для підлітка атмосферу доброзичливості, запевнити його у психологічній безпеці, допомогти усвідомити свій діагноз і об'єктивно оцінити власні можливості;

6) пам'ятати, що ознаками психофізичної перевтоми є зміна загального стану вихованця, погіршення його пристосовуваності до навантажень, розлади діяльності функціональних систем організму (переважно нервової та серцево-судинної), посилення всіх наявних порушень;

7) спільно з реабілітологом розробити для кожної дитини програму з раціональної організації розумової та фізичної діяльності, спрямовану на запобігання психофізичній втомі;

8) у своїй діяльності керуватися вимогами професійної етики – діагноз і прогноз кожної дитини мають бути предметом професійної таємниці фахівців центру;

9) стимулювати розумовий і емоційний розвиток вихованця, виходячи зі стану радості, спокою, розкнутості;

10) під час надання колекційної та фізреабілітаційної допомоги відзначати й розвивати позитивну неповторність кожної дитини, стимулювати її індивідуальні здібності та інтерес до занять;

11) поступово і систематично заохочувати дитину до самооцінювання своєї роботи.

Розробляючи спеціальну методику навчання і виховання, фахівці центру спираються на загальні та специфічні закономірності вікового розвитку як у нормі, так і в разі відхилення від неї. Крім цього, у центрі дотримано основних методичних підходів до навчання і виховання, створено спеціальні умови для забезпечення мотиваційної складової діяльності, забезпечено комунікативну спрямованість навчання, яка строго індивідуалізована, а тому дає можливість навчати дитину всіх продуктивних видів діяльності.

Провідним напрямом фізкультурно-спортивною та корекційно-фізреабілітаційною роботи центру «СКІФ» є поліпшення показників

дихальної, серцево-судинної та центральної нервової систем, оскільки морфологічний розвиток останньої через статеве дозрівання може закінчитись, а ядро рухового аналізатора в мозку повністю сформується до 12 – 14 років. Перебудова функцій кори великих півкуль у цей час позначається на поведінці підлітків. У підлітковому віці психічний стереотип змінюється особливо різко, починається процес самоствердження, і тому інтереси підлітків стають більш різноманітними, водночас залишаючись ще недостатньо стійкими. Тому одним із завдань корекційної роботи є використання особливих прийомів для зміцнення як центральної, так і периферичної нервової системи, в основному завдяки ігровій і реабілітаційній діяльності. Стрижнем ігрової діяльності в центрі «СКІФ» є гра в футбол (футзал) під керівництвом досвідчених тренерів, яка за умови правильної організації педагогічного процесу є потужним засобом зміцнення здоров'я підлітків із обмеженими можливостями, які мають психофізичні вади, розвитку всіх систем організму, підвищення працездатності й удосконалення спортивної майстерності.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок. Поєднання корекційно-фізреабілітаційної, фізкультурно-спортивної та психолого-педагогічної складових комплексної відновлювальної роботи є особливою методологічною настановою центру «СКІФ», що дає можливість отримати максимально позитивний результат. Використання певних методичних конструкцій, створених із урахуванням загальнопедагогічних і спеціальних завдань, пов'язане, насамперед, із тими проблемами комплексної реабілітації та корекційного лікування, які властиві конкретній дитині.

Успішність діяльності центру «СКІФ» забезпечується завдяки об'єднанню зусиль педагога-дефектолога, тренера – фахівця з виду спорту, реабілітолога і батьків. Визначальним також є раннє застосування спеціальних фізичних вправ і природних засобів реабілітації, що сприяють зміцненню центральної нервової, серцево-судинної та дихальної систем організму вихованця, запобіганню незворотним змінам у м'язах, кістках тощо, а також усебічному розвитку особистості.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з удосконаленням організації систематичних занять із дітьми, які мають сенсорні порушення, в умовах спортивно-корекційно-реабілітаційного центру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко А. І. Застосування гірудоakupунктури при фізичних навантаженнях осіб з вадами зору / А. І. Кравченко, М. Б. Чхайло // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – 2010. – № 13. – С. 140–143.
2. Кравченко А. І. Мовленнєві та сенсорні системи та їх порушення : навч. посібник для студентів напряму підготовки «Корекційна освіта. Логопедія» вищ. пед. навч. закладів / А. І. Кравченко, Л. В. Мороз. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2011. – 100 с.

3. Кравченко А. І. Фізична культура у комплексній реабілітації і соціальній інтеграції осіб з обмеженнями у стані здоров'я / А. І. Кравченко, Н. М. Скачедуб // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2008. – С. 82–84.

РЕЗЮМЕ

Кравченко А. И. Особенности оказания комплексной помощи подросткам с сенсорными нарушениями в центре «СКИФ» СумГПУ имени А. С. Макаренко.

В статье рассматриваются особенности комплексной коррекционно-реабилитационной, физкультурно-спортивной и психолого-педагогической помощи, что оказывают подросткам с сенсорными нарушениями в центре «СКИФ». Программа центра направлена на восстановительную работу с учетом общепедагогических задач и применением специфических педагогических методов и приемов, целью которых является коррекционное лечение с комплексной реабилитацией в пользу физического и умственного развития человека.

Ключевые слова: коррекционное лечение, физическая реабилитация, физкультурно-спортивная работа, психолого-педагогическая помощь, центр «СКИФ», подростки с сенсорными нарушениями.

SUMMARY

Kravchenko A. The peculiarities of the comprehensive support for teenagers with sensory impairments in the centre “SKIF” of SumSPU named after A. S. Makarenko.

The article discusses the peculiarities of the complex of correction and rehabilitation, sports and psycho-pedagogical assistance that is provided for teenagers with sensory impairments in the centre “SKIF”. The program of the center is focused on regenerative work taking into account general pedagogical tasks and using specific pedagogical methods and techniques, the purpose of which is correctional treatment with a comprehensive rehabilitation in favor of physical and mental human development.

The combination of the correction and rehabilitation, sports and psycho-pedagogical component of an integrated restoration work is a special methodological task of the centre “SKIF”, which gives the opportunity to obtain the maximum positive result. The use of specific methodological designs, created with general pedagogical and special tasks, is associated primarily with such problems of the comprehensive rehabilitation and correctional treatment that is specific for a particular child.

Developing special methodology of teaching and upbringing, specialists of the center take into account general and specific laws of age development both in the norm and in case of deviation from it. In addition, the center complied with the basic methodological approaches to training and education, created special conditions to ensure the motivational component of the activity, provided a communicative orientation to learning, which is highly individualized, and therefore gives an opportunity to teach children of all productive activities.

The success of the activities of the centre “SKIF” is provided through the combined efforts of a teacher-defectologist, a coach – a specialist in some sport, a teacher, and parents. The important role also plays the early application of special physical exercises and natural means of rehabilitation, which ensure strengthening the central nervous, cardiovascular and respiratory systems of a child, preventing irreversible changes in the muscles, bones and the like, as well as comprehensive development of the personality.

The prospects for further research can be associated with the improvement of the organization of systematic work with children with sensory impairments in conditions of sports correction and rehabilitation center.

Key words: correctional treatment, physical rehabilitation, physical culture and sports work, psycho-pedagogical support, centre “SKIF”, teenagers with sensory impairments.

